

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНОГО БАНКУ

Необхідність розгляду даного питання викликана відсутністю чіткого визначення терміна “проблемний банк” у нормативній базі та економічній науці, разом з тим – широким вживанням цього терміна у публіцистиці в різних тлумаченнях і ситуаціях. У цілях регулювання та нагляду банків актуальною є чітка ідентифікація банківської установи як проблемної, оскільки від своєчасності виявлення проблем і застосування адекватних заходів впливу залежить доля конкретного банку, його вкладників, кредиторів, а дуже часто й фінансова стабільність країни.

Ключові слова: банківська криза, банківський нагляд, проблемні банки, оздоровлення фінансової системи, заходи впливу, рейтинг банків.

Постановка проблеми. У сучасній вітчизняній економічній літературі взагалі відсутнє чітке визначення поняття “проблемний банк”. Однак сам термін є дуже популярним у публіцистиці та у виступах представників керівництва НБУ. Замість цього в нормативно-правовій базі дається визначення банків, в яких призначається тимчасова адміністрація. Зокрема, Закон України “Про банки та банківську діяльність” не дає визначення проблемного банку (або слабого банку), а лише визначає неплатоспроможність банку як “неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку” [5].

Мета статті – розглянути критерії визначення проблемного банку.

Виклад основного матеріалу. Українські дослідники П. Нікіфоров, Н. Швець пропонують вважати ознаками проблемності банку ті, що викладені НБУ в Положенні про застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства (п. 1.1.3) [2; 4] факти виникнення в банку некерованої ситуації, до яких відносять:

- 1) невиконання керівниками банку вимог НБУ щодо усунення виявлених порушень;
- 2) відсторонення керівників банків від посади;
- 3) виявлення за результатами безвізного нагляду або інспекційної перевірки фактів проведення банком операцій з високим рівнем ризику, порушень банківського законодавства, а також одержання доходів із порушенням вимог чинного законодавства, навіть якщо ці порушення не призвели до погіршення фінансового стану банку;
- 4) виникнення реальної загрози невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами і кредиторами;
- 5) потреби в посиленому контролі за діяльністю банку з метою уникнення можливості невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами та кредиторами до часу прийняття НБУ рішення про призначення

тимчасової адміністрації або про відкликання ліцензії та ініціювання процедури ліквідації.

У разі наявності перелічених фактів у діяльності банку Національним банком України може встановлюватися особливий режим контролю, який є додатковим інструментом банківського нагляду, що використовується, як правило, одночасно із заходами впливу згідно із Законом України “Про банки та банківську діяльність” (ст. 73).

На думку П. Нікіфорова та Н. Швеця, до факторів, які визначають ступінь проблемності банку та впливають на адекватність застосування Нацбанком заходів наглядового реагування, можна віднести характер допущених банком порушень, причини, які зумовили виникнення виявлених порушень, загальний фінансовий стан банку та розмір можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників даної банківської установи. Така позиція авторів не містить пропозиції щодо критеріїв проблемності.

Розроблена НБУ система рейтингової оцінки банків CAMELS ставить за мету “визначення банків, в яких незадовільний фінансовий стан, операції або менеджмент мають недоліки, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку служби банківського нагляду Національного банку України і вжиття відповідних заходів щодо виправлення цих недоліків у діяльності банку та стабілізації його фінансового стану” [3]. Лише зазначається, що банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку “4” або “5”, мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів. Такі комплексні рейтингові оцінки вказують на те, що загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду.

На практиці реакція банківського нагляду може запізнитися саме через нечіткість визначення статусу банку як проблемного, а фактично – допущення хронічних проблем і втрати шансів на оздоровлення банку.

Національний банк України готує законопроект зі зміни процедури роботи з проблемними банками та їх ліквідації. Зокрема, директор юридичного департаменту НБУ В. Новіков пояснив, що “визначатимуться проблемні банки. Упродовж шести місяців такий банк вважатиметься проблемним, якщо його не виводять зі стану проблемного, він переходить у категорію неплатоспроможного і переходить під юрисдикцію Фонду гарантування вкладів фізичних осіб”. Фонд буде виконувати функції тимчасового адміністратора такого банку. У випадку якщо впродовж невеликого часу (для малих банків – до 6 місяців) банк не вдасться оздоровити, то НБУ, за поданням Фонду, прийматиме рішення про ліквідацію такої установи. Процедура ліквідації також здійснюватиметься Фондом гарантування вкладів. В. Новіков також додав, що “законопроект передбачає жорсткіші умови виведення банку з ринку, не так як зараз вони по три роки ліквідовуються. Вважається, що Фонд більш зацікавлений у проведенні

ефективної ліквідації, оскільки він витрачає свої кошти на проведення компенсаційних виплат із вкладів” [1].

Світовий досвід органів банківського нагляду та регулювання у роботі з проблемним установами свідчить про наявність кількох підходів:

Найбільш розповсюджений підхід полягає у визначенні банку як проблемного за результатами отримання поганого рейтингу. Так, американські органи нагляду за банками дотримуються рейтингового підходу у визначенні проблемного банку. Рейтинг (включаючи оцінки якості активів, капіталізації, ліквідності, прибутків) виставляється на підставі інспекційних перевірок у діапазоні від 1 (краща оцінка) до 5 (гірша оцінка). Якщо банк має композитний рейтинг 4 або 5, то він автоматично включається до “списку проблемних банків” Федеральної корпорації страхування вкладів (FDIC). Проблемною визнається та установа, яка має виявлені фінансові, управлінські або операційні вади, які загрожують збереженню її фінансової життєздатності. Кількість банків у такому списку використовується для оцінки міцності фінансового сектора в цілому.

Банкам ставиться завдання відновити нормальний стан, а якщо вони не здатні це зробити, то повинні бути вжиті більш серйозні кроки для відновлення ситуації, включаючи перехід банку в розпорядження FDIC, злиття з більш міцним банком тощо. При цьому багато банків, які попадають у цей перелік, фактично не стають банкрутами. За оцінками агентства CNN.com, у середньому 13 % банків, що включені в цей список, у результаті зазнають краху [11].

Разом з тим трапляються випадки, коли зазнає краху банківська установа, яка не входила до цього у список проблемних. Наприклад, на початку світової кризи 2008 р. зазнав краху банк IndyMac Bank, фінансовий стан якого погіршився настільки швидко, що регулятори не встигли його включити у список проблемних.

При цьому Федеральна корпорація страхування вкладів оприлюднює тільки загальну цифру таких банків (не розкриваючи їхні назви й рейтинги) щоквартально, в розрізі штатів країни, виходячи із оцінки насамперед ліквідності, капіталізації та якості активів конкретних установ. Однак цей перелік окреслює лише ті фінансові установи, що підпадають під національну схему страхування вкладів. FDIC публікує в режимі реального часу інформацію про ті банки, що вже зазнали краху, на своєму веб-сайті [6]. На 1 жовтня 2010 р. цей список включав всі банки, що були визнані банкрутами з 1 жовтня 2000 р.

Іноді в економічній літературі зустрічається визначення більшої за охопленням групи банків, що опинилися у фінансовій скруті, так звані “troubled banks”, коли у конкретної банківської установи частка непрацюючих кредитів у портфелі вище нормального рівня для аналогічних банків, а її чиста вартість є негативною, тобто зобов’язання перевищують активи. Однак фактично це інший варіант визначення поняття “проблемний банк”. У широкому розумінні всі банки, особливо в умовах кризи, мають

певні проблеми та відчують скруту. Наприклад, у 2009 р. гігантський банк міжнародного масштабу Bank of America вважався експертами таким, що знаходився у фінансовій скруті [10].

Близьким за змістом є поняття “слабкий банк”. Базельський комітет з банківського нагляду визначає у своїй доповіді [14]: “Слабкий банк – це той банк, ліквідність або платоспроможність якого погіршилася або буде погіршуватися, якщо тільки не буде проведене значне поліпшення його фінансових ресурсів, профілю ризиків, напрямку стратегії бізнесу, потенціал управління ризиками та/або якість управління”. Таке визначення акцентує увагу на банку, в якому існують потенційні або наявні загрози щодо його ліквідності та платоспроможності, а не тільки одне із зазначених характеристик на даний момент або тимчасово, що можуть зазвичай виправлятися відповідним заходом реагування. При цьому слід звернути увагу на те, що слабким визнається банк, в якому існують проблеми з ліквідністю та платоспроможністю більш фундаментального характеру, пов’язані, наприклад, з невдалим управлінням, неадекватною ресурсною базою, відсутністю обґрунтованої довгострокової стратегії бізнесу, низькою якістю активів, неприйнятною системою контролю.

У зазначеній доповіді Базельський комітет підкреслює, що слабкими банки стають не раптово за один день, а ознаки фінансових або управлінських вад існують певний час. Проблеми стають тоді предметом занепокоєння органу нагляду, коли порушуються мінімальні пруденційні вимоги і виникає загроза життєздатності установи. Завдання органу нагляду полягає в ідентифікації таких проблем, вжитті превентивних заходів або заходів щодо виправлення ситуації, а також у наявності стратегії вирішення проблем у разі, якщо попереджувальні заходи не принесуть ефекту.

У цьому плані мова йде про слабкий стан банку за одним або всіма параметрами. За змістом таке поняття може вважатися ширшим та включати не тільки ті банки, які отримали нижчий рейтинг регулятора, але й банки з більш високим рейтингом, але низьким потенціалом до виживання.

В Індії Резервний банк Індії (діє як орган нагляду) наприкінці 1990-х років класифікував міські кооперативні банки як такі, що належать до категорії “слабкі”, якщо вони відповідають одному з таких критеріїв:

- 1) власні кошти зменшилися на 25 % і більше внаслідок недорезервування за проблемними кредитами, іншими проблемними активами і накопичуваними збитками або прострочені кредити перевищують 50 % кредитного портфеля;
- 2) банк не виконує вимоги щодо рівня мінімального акціонерного капіталу, зокрема сума сплаченого акціонерного капіталу та резервів знизилася нижче нормативу на 1 млн. рупій.

У 2002 р. індійський регулятор вніс зміни у класифікацію, виділивши слабкі та “провальні” банки, виходячи з рівня адекватності капіталу, частки непрацюючих кредитів та прибутковості. Згодом така класифікація була

критично переглянута з врахуванням практики, і з лютого 2003 р. всі кооперативні банки поділяються на чотири класи:

Клас I: надійні банки, щодо яких немає занепокоєння з боку нагляду.

Клас II (“проблемні банки”): банки, які відповідають одному з нижче наведених параметрів: адекватність капіталу нижче на 1 процентний пункт встановлених нормативів або частка непрацюючих кредитів у портфелі становить 10 % і більше, але не нижче 15 %, або чисті збитки у фінансовому році, або припускалося порушення у попередній фінансовий рік та існує більш-менш тривале порушення нормативних показників частки готівкових резервів або ліквідності у поточному році.

Клас III (“слабкі банки”): банки, що відповідають одній з нижченаведених умов: адекватність капіталу знаходиться на рівні 50–75 %; частка непрацюючих активів становить 10–15 %; існують чисті збитки за два роки з трьох останніх років.

Клас IV (“провальні банки”): банки, що відповідають таким умовам: адекватність капіталу нижче 50 % встановленого рівня, частка непрацюючих активів становить 15 % і більше на 31 березня поточного року або виникли чисті збитки за останні три роки поспіль. Однак, коли банки підпадають під будь-яку умову для класу IV, то такі банки з врахуванням того, що вони припускають дві інші умови для віднесення до класу IV, будуть класифіковані за класом III.

Іноді в зарубіжній економічній літературі зустрічається інше, більш вільне тлумачення поняття “проблемний банк”. Наприклад, американський словник для інвесторів визначає ощадну асоціацію або ощадний банк як проблемний, якщо, по-перше, дана установа підпадає під особливий регулятивний контроль або обмеження, по-друге, його федеральний або місцевий регулятор відчуває особливу стурбованість як орган нагляду, і, по-третє, установа не виконує вимоги до рівня регулятивного капіталу та/або має композитний рейтинг 4 або 5 [9].

У Німеччині в процесі нагляду за кооперативними та ощадними банками проблемні установи ідентифікуються з використанням економетричних моделей. Ці моделі більше покладаються на систему сигналів раннього попередження або безвиїзного моніторингу, оскільки інформація, яка отримується для рейтингу банків на підставі виїзного інспектування, може бути несуттєвою або швидко застаріти. Підхід регуляторів цього сегмента банківського сектора виходить з тривалої практики так званого “тихого” підходу, коли проблеми рідко виходять на поверхню і стають відомі широкому загалу. Замість цього регулятори примушують слабкі установи до злиття з більш міцним банком. Тому витрати на реструктуризацію погіршених установ часто розподіляються між власником проблемного банку, стороною, що приймає зобов’язання, та схемою захисту установ. Разом з тим продовження підтримки слабкої установи грошовими ін’екціями з боку схеми захисту установ створює умови для появи банків-зомбі, які, на думку деяких німецьких аналітиків,

все продовжують надавати банківські послуги учасникам ринку, хоча вже перестали бути життєздатними з економічної точки зору [8].

Німецькі дослідники К. Шек і С. Вольф [12] наводять ще одне визначення проблемного банку (ощадного або кооперативного банку) як такого, що на даний момент намагається отримати допомогу з боку національної схеми захисту установ. Зокрема, вони досліджують вибірку з 615 кооперативних кредитних установ та ощадних банків, з яких 95 установ отримали підтримку з боку національної схеми захисту.

Деякі регулятори в зарубіжних країнах віддають перевагу визначенню групи банківських установ, які потребують посиленої уваги. Такий підхід дуже близький до підходу Національного банку України, що виділяє групи банків, які потребують посиленого нагляду. Наприклад, центральний банк Індонезії застосовує заходи інтенсивного нагляду до тих установ, які, на його погляд, мають потенційні труднощі, що загрожують його роботі, як-то наявність будь-яких суттєвих погіршень у кредитному портфелі. Банки, які потрапляють до цієї категорії, мають характеризуватися одним або більше з таких критеріїв: частка непрацюючих кредитів перевищує 5 % кредитного портфеля; мають низький композитний рейтинг “4” або неприйнятний рейтинг “5”; порушують кредитні ліміти, при цьому план заходів банку не є гнучким; порушують показник чистої відкритої позиції, а план заходів банку не є прийнятним; зазнають проблем зі структурною ліквідністю; мають фундаментальну проблему з прибутковістю. Також до банків у сфері підвищеної уваги нагляду попадають провідні банки з активами більше 10 млрд. індонезійських рупій [13].

Таким чином, проблемні банки знаходяться в одній класифікованій групі зі здоровими банками, а рейтинг того чи іншого банку не є єдиною причиною для його визначення як проблемного.

Центральний банк Грузії у наглядовій практиці застосовує судження нагляду: “проблемні банки – банки, які на думку Департаменту банківського нагляду та регулювання Національного банку Грузії, ймовірно втратять ліцензію на операції внаслідок таких причин: у банку більше не має мінімального рівня сплаченого регулятивного капіталу у грошовій формі, що встановлює Національний банк; банк втратив довіру кредиторів щодо виконання своїх зобов’язань і тому нездатний гарантувати безпеку активів, які йому довірені; банк займається (або займався) нездоровою банківською практикою, що завдає шкоди його вкладникам та фінансовому становищу банку; банк є неплатоспроможним (тобто його активи на даний момент не можуть покрити його зобов’язання)” [7].

На наш погляд, чітке визначення проблемного банку дозволяє відповідно класифікувати заходи впливу на банк у конкретних ситуаціях, а також визначити внутрішні та зовнішні причини проблем. Проблемним стає саме той банк, власники та менеджери якого виявляються нездатними (або не готовими) оздоровити банк, повернути його роботу у нормальне русло в межах визначеного регулятором часу. При цьому слід враховувати наявність системної кризи, коли більшість причин проблем у банках пов’язана з

екзогенними факторами, на які керівники банку не можуть впливати (однак повинні підвищувати стійкість свого банку до зовнішніх потрясінь).

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна сказати, що на сьогодні дуже важливою є проблема не тільки встановлення рейтингів банків, але й пошуку тієї межі, за котрою банк може постати перед проблемами, які він не може самостійно вирішувати, і адекватно контролювати (виправляти) ситуацію. Тому наступним логічним кроком після визначення критерію проблемності банку є більш поглиблений і детальний аналіз індикаторів проблемного стану з метою їх достовірності, своєчасності виявлення проблем і заходів, що є адекватними проблемам (і причинам їх виникнення), силами самої установи (менеджерів і власників) та органу нагляду і регулювання.

Список літератури

1. НБУ вирішує, що робити з проблемними банками [Електронний ресурс] / УНІАН 27.09.2010. – Режим доступу : <http://unian.net/ukr/news/news-397933.html>.
2. Нікіфоров, П. Визначення проблемних банків у сучасній практиці банківського нагляду [Текст] / П. Нікіфоров, Н. Швець // Формування ринкової економіки України. – 2009. – Вип. 19. – С. 96–102.
3. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS [Текст] / Положення НБУ від 08.05.2002 № 171.
4. Правління НБУ. Постанова від 28.08.2001 № 369 “Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon1.rada.gov.ua.
5. Про банки і банківську діяльність [Текст] : Закон України. Остання редакція зі змінами від 01.06.2010 № 2289-VI (2289-17) // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 33.
6. Федеральна корпорація страхування вкладів США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fdic.gov/bank/individual/failed/banklist.html>.
7. Analytical Framework for Problem Bank Resolution Approved under Decree № 80 of March 28, 2002 of President of the National Bank of Georgia [Електронний ресурс Національного банку Грузії]. – Режим доступу : http://www.nbg.ge/uploads/legalacts/supervision/nbg1.4.5.1analytical_frameworkeng.pdf.
8. Cole, R. A. and J. W. Gunther (1998) Predicting Bank Failures: A Comparison of On- and Off-Site Monitoring Systems // Journal of Financial Services Research. – Vol. 13(2). – P. 103–117.
9. Investor Dictionary. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investor-dictionary.com/definition/problem-institution>.
10. Moyer, L. Big Trouble For Bank Of America / L. Moyer. – Forbes. – 09.14.2009.
11. Problem bank list tops 250. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://money.cnn.com/2009/02/26/news/companies/fdic_banks/index.htm.
12. Schaeck, K. Identifying “Problem Banks” in the German Cooperative and Savings Bank Sector: An Econometric Analysis. – [Електронний ресурс] / K. Schaeck, S. Wolfe. – Режим доступу : <http://repec.org/mmfc05/paper44.pdf>.
13. Sukarela Batunanggar. Comparison of problem bank identification, intervention and resolution in the seacen countries. 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.seacen.org/GUI/pdf/publications/research_proj/2008/rp73/rp73_complete.pdf.
14. Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks. Report of the Task Force on Dealing with Weak Banks. – March 2002 [Електронний ресурс Базельського комітету з банківського нагляду]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs88.pdf>.

Summary

The necessity to consider this issue is explained by the lack of a clear definition of the term “problem bank” in the regulatory base and the economic science. However, this term is widely used in publications in different interpretations and situations. For the regulation and supervision of banks it is important to clearly identify a banking institution as problematic, because the timely detection of problems and the application of adequate measures are crucial for the fate of this bank, its depositors, creditors and, in many cases, the financial stability of countries.

Отримано 03.02.2011

Еркес, О.Є. Критерії визначення проблемного банку [Текст] / О.Є. Еркес // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип.31. - С. 71-79.